
Symposium Dier - de positie van dieren in onze maatschappij

Symposium in het teken van het afscheid van Ferry Leenstra bij Wageningen Livestock Research op dinsdag 17 december 2019

Ferry Leenstra, Karin Andeweg, Geert van der Peet, Karel de Greef en Ingeborg de Wolf

Rapport 1257

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Symposium Dier - de positie van dieren in onze maatschappij

Symposium in het teken van het afscheid van Ferry Leenstra bij Wageningen Livestock Research op dinsdag 17 december 2019

Ferry Leenstra, Karin Andeweg, Geert van der Peet, Karel de Greef en Ingeborg de Wolf

Wageningen University & Research
Wageningen, juni 2020

Openbaar

Rapport 1257

Ferry Leenstra, Karin Andeweg, Geert van der Peet, Karel de Greef en Ingeborg de Wolf, 2020; Symposium Dier - de positie van dieren in onze maatschappij; Symposium in het teken van het afscheid van Ferry Leenstra bij Wageningen Livestock Research op dinsdag 17 december 2019, Wageningen Livestock Research Rapport 1257.

Samenvatting NL

In december 2019 organiseerde Wageningen Livestock Research een symposium om de veranderende positie van dieren, zowel productiedieren, gezelschapsdieren, proefdieren als niet-gehouden dieren, in onze maatschappij te bespreken en te onderzoeken wat dat voor de rol van WUR betekent. In dit rapport zijn de conclusies van dit symposium samengevat.

Summary UK

In December 2019 Wageningen Livestock Research organized a symposium to discuss the altering position of animals, production animals as well as companion animals, laboratory animals and wild animals, in society. This report summarizes the conclusions of the symposium.

Dit rapport is gratis te downloaden van <https://doi.org/10.18174/523718> of op www.wur.nl/environmental-research (ga naar 'Wageningen Livestock Research' in de grijze balk onderaan).

Fotografie: OANevents (symposium) en Eddy Teenstra (dieren)

© 2020 Wageningen Livestock Research

Postbus 338, 6700 AH Wageningen, T 0317 48 39 53, E info.livestockresearch@wur.nl, www.wur.nl/livestock-research. Wageningen Livestock Research is onderdeel van Wageningen University & Research.

Wageningen Livestock Research aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande toestemming van de uitgever of auteur.

Wageningen Livestock Research is NEN-EN-ISO 9001:2015 gecertificeerd.

Op al onze onderzoeksopdrachten zijn de Algemene Voorwaarden van de Animal Sciences Group van toepassing. Deze zijn gedeponeerd bij de Arrondissementsrechtbank Zwolle.

Wageningen Livestock Research Rapport 1257

Inhoud

Woord vooraf	5
Inleiding: Veranderende verhouding tot dieren	7
Wat is de veranderende rol van het dier in de maatschappij?	9
Wat betekent de veranderende rol van het dier voor de dierwetenschappen en voor Wageningen University & Research?	15
Bijlage: Sprekers en leden van het forum	19

Woord vooraf

Op 17 december is ter markering van het afscheid van Ferry Leenstra bij Wageningen University & Research het symposium 'Dier - de positie van dieren in onze maatschappij' gehouden.

Ferry heeft in haar loopbaan gewerkt aan meerdere facetten van dieren, variërend van productiedieren en gezelschapsdieren tot proefdieren. De rol van het dier in de maatschappij en in de voedselketen verandert. Er is discussie over ecologische voetafdruk van dierlijke productie en de rol van het dier in de kringlooplandbouw. Maar ook verandert de houding van de maatschappij over hoe met dieren om te gaan, hoe productiedieren te houden of de mate en wijze waarin proefdieren gebruikt worden voor allerlei kennisvragen.

Juist die veranderende rol ziet Ferry graag vertaald naar de strategie van Wageningen University & Research (WUR). Kan het symposium eraan bijdragen dat WUR zich goed voorbereidt op haar toekomst en haar bijdrage kan blijven leveren over het dier in al haar facetten?

Om dat te bereiken hebben we sprekers gevraagd hun visie op de veranderende rol van het dier en de betekenis hiervan voor de dierwetenschappen en WUR te geven. Het zijn sprekers die nauw met Ferry hebben samen gewerkt en afkomstig zijn uit de verschillende aspecten van de rollen van het dier. Tevens hebben we de sprekers gevraagd wat ze, gegeven de veranderende rol van het dier, van WUR verwachten om de goede bijdrage in de toekomst te blijven leveren.

Deze rapportage is gebaseerd op de bijdragen van Martin Scholten, Ruud Tijssens, Jan Staman, Ludo Hellebrekers en Lieke Hendrix als sprekers en Leo den Hartog, Marijke De Jong, Franck Meijboom, Eric Hubers, Hugh Jansman en Ferry Leenstra als leden van de forumdiscussie onder leiding van Geert Van der Peet.

Inleiding: Veranderende verhouding tot dieren

Dieren zijn belangrijk in onze maatschappij. Het dier heeft meerdere rollen: als productiedier, als gezelschapsdier, als proefdier, als plaagdier, als wild dier. Dieren houden ons bezig. Wij vinden wat van dieren. Over de terugkerende wolf bijvoorbeeld: is dat natuur of een gevaar? De grote grazers in de Oostvaardersplassen: natuur of dierenleed? De bezetting van een veehouderijbedrijf in Boxtel: opkomen voor de dieren of extra dierenleed?

De maatschappij verandert. En daarmee ook de rol van het dier in onze maatschappij en onze verhouding tot en visie op dieren. Zo is de rol van de hond veranderd van erfbewaker naar onderdeel van het gezin. Landbouwhuisdieren zijn van oudsher producent van vlees, melk en eieren. Landbouwhuisdieren als onderdeel van een kringlooplandbouw is niet nieuw, maar is wel nieuw als bewuste rol in het totale voedselsysteem. Wat betekent deze veranderende rol van dieren in de maatschappij? En wat betekent dat voor de uitdagingen waar Wageningen University & Research (WUR) in het algemeen en de Animal Sciences Group in het bijzonder voor staat? Dit symposium hoopt hierop antwoorden te krijgen.

“To explore the potential of nature to improve the quality of life” is de missie van Wageningen University & Research. Het dier is daarin belangrijk. Vanuit de maatschappij komt er veel op het dier en zijn houder af: zoals de burger die steeds mondiger wordt, zijn mening laat horen en een veranderend beeld over het dier vormt. Maar ook de groei van de wereldbevolking en de uitdagingen voor klimaat, biodiversiteit, dierlijke en humane gezondheid vragen de aandacht voor de positie van het dier nu en in de toekomst. Toch komt in de strategie van WUR het woord “Dier” niet voor, zoals de word-cloud (Figuur 1) laat zien.

Figuur 1 Word-cloud van het strategisch plan 2019-2022 van Wageningen University & Research, 'Finding answers together'.

Ook in de visie op de landbouw van Minister Schouten (Waardevol en Verbonden, 2018) is veehouderij / dier beperkt aanwezig zoals de word-cloud van Figuur 2 laat zien.

Figuur 2 Word-cloud van de visie van Minister Schouten van LNV, 'Waardevol en Verbonden'.

Zijn we als WUR wel klaar voor de toekomst? En wat betekent de veranderende rol van het dier voor dierwetenschappen bij WUR, waarvoor dieren en dierlijke productie de kern zijn?

Het Symposium Dier, georganiseerd door Wageningen Livestock Research, verkent samen met boegbeelden uit de sector én de ruim 100 bezoekers van het symposium de veranderde rol en positie van het dier, de uitdagingen die daarmee gepaard gaan en wat dat betekent voor WUR.

Wat is de veranderende rol van het dier in de maatschappij?

Dieren hebben zeer diverse rollen in de maatschappij; die rollen en de positie van dieren veranderen. Dieren worden gehouden door mensen en ingezet voor voedselproductie, gezelschap, recreatie en andere diensten. Maar ook met de niet-gehouden dieren (dieren in de natuur) interacteren mensen. Hoe verandert onze kijk op dieren?

Rol van het dier in onze voedselproductie

Dierlijke eiwitten vormen een substantieel onderdeel van ons dieet. De verwachting is, dat dit de komende decennia een belangrijk onderdeel zal blijven. Volgens voorspellingen daalt de consumptie van 'conventioneel vlees', zoals een gehaktbal, biefstukje of kipfilet, en wordt 40% van globale eiwitconsumptie in 2040 gehaald uit dierlijke eiwitten. Nu is dat ongeveer 60%. Consumptie van dierlijk eiwit kan in de vorm zoals we die nu kennen – vlees, eieren en melk – maar ook bijvoorbeeld in de vorm van insecteneiwitten, die in producten verwerkt worden. Dieren houden een belangrijke rol in onze voedselproductie als producent van melk, vlees en eieren en mest.

“Er is een veehouderij met toekomst, en een toekomst met veehouderij, mits de doelen helder en realistisch zijn en het beleid consistent is”

- Leo den Hartog -

In Nederland (NW-Europa, Noord-Amerika en Australië) is de rol van landbouwhuisdieren anders dan in landen met lage- en middeninkomens. Wereldwijd is de gemiddelde omvang van een boerderij met melkvee 2,3 melkkoe. In ontwikkelde landen is dat enkele tien- tot honderdtallen. Landbouwhuisdieren hebben in veel landen en culturen een bredere, sociale of praktische rol: dieren worden ingezet als trekkracht, geven status, of dienen als kapitaal. Die rol moeten we niet vergeten als we het hebben over de rol van het dier wereldwijd.

Waar ook ter wereld, dieren hebben een rol in het voedselsysteem. Ze zijn een onmisbaar element in de kringlooplandbouw.

Kringlooplandbouw is een landbouw die niet alleen is gericht op efficiënt produceren, maar ook op het efficiënt benutten van de grondstoffen. Kringlooplandbouw moet maatschappelijk, economisch en natuurlijk verdienstelijk zijn. Zonder het dier is er geen kringloop van nutriënten. Maar het dier zal een andere rol hebben in de kringlooplandbouw dan die we nu kennen. In het huidige systeem wordt ongeveer 1/3 van de biomassa in het systeem omgezet in product, 2/3 blijft over. De gemiddelde stikstofbenutting in dierlijke productie is 22-23%. Er zitten dus lekken in het systeem, in de vorm van reststoffen en emissies, wat een negatief effect heeft op de ecologische voetafdruk. De reststoffen en emissies moeten we zoveel mogelijk benutten in het voedselsysteem, bijvoorbeeld als meststof, maar zo mogelijk hoogwaardiger, als voedergrondstof. Zo wordt ook een bijdrage geleverd aan het verminderen van broeikasgasemissies.

*“Er is geen kringloop zonder vee.
Maar vee zal een andere rol in
de kringlooplandbouw hebben”*

- Martin Scholten -

Gezelschaps- en recreatiedieren en dieren in de natuur

Gezelschaps- en recreatiedieren worden meer en meer gezien als onderdeel van het gezin, als partners, waar ze in het verleden vooral gehouden werden vanwege de diensten die ze verleenden.

De rol van dieren in de natuur verandert ook, net als de natuur zelf. In Nederland zijn we tweede landbouwexporteur ter wereld, maar dit heeft ook geresulteerd in grote veranderingen in de natuur. Hoe daar mee om te gaan en zo mogelijk te herstellen is een belangrijk onderwerp. Landbouw laten samengaan met natuurwaarden is hierbij de uitdaging. Dat proberen we nu te realiseren met natuurinclusieve landbouw. Hierbij is diversiteit in populaties belangrijk evenals het maatschappelijk debat. De wolf trekt zich niks aan van Natura2000-gebieden en loopt ook in woonwijken of boerengebied. Er is geen controle op wat de natuur doet. Als we de wolf serieus nemen, moeten we ook het effect dat hij heeft op bijvoorbeeld schapen serieus nemen. Dit is een discussie die niet alleen door ecologen moet worden gevoerd, maar vraagt om een breed debat met sociologen, economen, boeren, burgers, etc. Er wordt wel eens gesteld dat de boer de beste buur is voor de natuur, om dat te realiseren ligt er een mooie uitdaging voor de gehele WUR.

*“Beste buur voor de natuur is de
boer: ik zou willen dat de WUR
daar weer aan gaat werken”*

- Hugh Jansman -

Dieren in de natuur worden door een deel van de mensen gezien als onderdeel van het ecosysteem, waarbij het gaat om de soort, maar door anderen als individuen waarvoor de mens een zorgplicht heeft. Sprekend voorbeeld hiervoor zijn de grote grazers in de Oostvaardersplassen (gecreëerde natuur) en de zeehonden in de Waddenzee (oorspronkelijke natuur). In het maatschappelijk debat leidt dat tot wederzijds onbegrip en polarisatie.

De veranderende maatschappelijke verhouding tot de 'niet-productiedieren' heeft ook gevolgen voor de verhouding tot productiedieren. Dat wordt versterkt door het beperkte aantal mensen dat rechtstreeks of via familie of burens in contact komt met productiedieren en dierlijke productie. Het overgrote deel van de Nederlanders kent de wereld van dierlijke productie alleen uit de media. Dieren in het wild kennen mensen vooral vanuit de dierentuin en de televisie en dan met name door berichtgeving over crises. Het aantal mensen dat contact heeft met gezelschaps- en recreatiedieren is vele malen groter.

*"We gaan naar crisis van crisis.
Stikstof, diverse dierziekten...
We moeten niet meer in hokjes
denken, maar zorgen voor een
integrale aanpak waarin het
dier centraal staat."*

- Marijke de Jong -

Binnen WUR is het aandeel onderzoek van dierlijke productie veel groter dan het onderzoek naar 'niet-productiedieren'. Hierin ligt een uitdaging voor WLR: het gevaar van een kloof tussen onderzoek en maatschappij ligt op de loer.

Internationale ontwikkelingen: veranderende eisen aan dierlijke productie

In de internationale context van dierlijke productie spelen diverse aspecten. Resistentie van micro-organismen tegen antibiotica bijvoorbeeld, die deels wordt toegeschreven aan de veehouderijsector. Klimaatverandering en de uitstoot van broeikasgassen, waarvan 14,5% van broeikasgasemissies wereldwijd wordt toegerekend aan veehouderij. Grootschalige ontbossing ten behoeve van de voedervoorziening van de veestapel. Biodiversiteit en de effecten van landbouw op biodiversiteit krijgt wereldwijd steeds meer aandacht. Al deze ontwikkelingen stellen nieuwe eisen aan dieren en dierlijke productie. Dit speelt wereldwijd, dus ook in Nederland.

De economische rol, die landbouwhuisdieren hebben in het voedselsysteem in Nederland, is nog niet veranderd, maar de invulling die bestuurders aan die rol geven, verandert door voorgenoemde aspecten wel. De veehouderij staat voor de uitdaging om met een regionale aanpak aan de wereldwijde aspecten te werken. Van oudsher worden deze uitdagingen aangepakt met technische innovaties. Maar de afgelopen jaren is de nadruk tevens gelegd op een veranderende omgang met dieren: een zorgvuldige omgang, met respect voor de intrinsieke waarde van de dieren.

*"Als ik als boer handel vanuit
behoeften van het dier, wil ik dat
vanuit het dier beredeneren, en
niet vanuit het perspectief van
de mens"*

- Eric Hubers -

Het concept 'zorgvuldige veehouderij', dat is ontwikkeld in het tweede decennium van deze eeuw geeft het dier een centrale rol. Een zorgvuldige veehouderij is een veehouderij waarbij de gezondheid en welzijn van het dier, minimale effecten op de omgeving en inkomsten voor de boer voorop staan. Dit concept staat nog steeds. Daarop aansluitend is het concept van kringlooplandbouw de laatste jaren verder ontwikkeld.

Voor welke uitdagingen plaatsen die veranderde rollen en positie van dieren de maatschappij?

De meeste technieken om aan de huidige uitdagingen te voldoen zijn er, of kunnen binnen aanzienlijke tijd ontwikkeld worden. Techniek hindert niet in het zorgvuldig omgaan met het dier, integendeel: techniek helpt in een zorgvuldige veehouderij. De uitdaging zit in het maatschappelijke

debat en de sociale innovatie die nodig is om te komen tot gedragen en geïntegreerde oplossingen, waarschijnlijk in anders gefundeerde systemen. Doelen stimuleren innovatie, middelvoorschriften niet. Door samen in gesprek te gaan over doelen en deze samen vast te stellen komen we tot innovaties die breed gedragen kunnen worden in de sector én in de maatschappij.

Voor kringlooplandbouw moeten we gaan omdenken: van *planet to plate*. Voedselzekerheid benaderen in relatie tot grondstoffen. Om de kringloop zoveel mogelijk te sluiten, moet er 'kringloopvoer' worden gemaakt, door 'waardeloze' massa om te zetten in waardevolle voeding voor 'kringloopdieren', die goed functioneren. Uitwerpselen moeten worden omgezet in waardevolle meststoffen voor plantaardige productie. De dialoog over het benutten van menselijke excretie moet ook worden gestart. Er is een omslag in denken en handelen nodig van maximale efficiëntie naar optimale functie in de kringloop.

Een dialoog over waarden

Het maatschappelijk perspectief verschuift. Er is toenemende aandacht voor dierenwelzijn, voor klimaatverandering en voor verlies van biodiversiteit. Daarmee verschuift ook de positie van het dier in de huidige samenleving: omgaan met het dier zoals je wilt is niet meer aan de orde, de maatschappij kijkt kritisch mee. Daar gezamenlijk een weg in vinden vereist een maatschappelijke dialoog.

Die dialoog kent uitdagingen. Het recente rapport van de Raad voor Dierenaangelegenheden, 'De Staat van het Dier', beschrijft een breedspectrum van meningen over dieren. Met die verschillende meningen moeten we de dialoog voeren. Echter, de media geven vooral de uitersten van de meningen weer. Dat leidt tot een hieraan gekoppelde volgende uitdaging: want wat we al meenden te weten en vinden, is wat we in de media denken te lezen. Deze neiging tot extremen van de media zorgt voor een informatiebias die de polarisatie versterkt. Andere uitdaging is dat het merendeel van de Nederlanders geen directe relatie meer heeft met dieren, anders dan gezelschapsdieren. Zij zijn voor hun informatie afhankelijk van de media die doorgaans extreme meningen en uitwassen weergeeft. Voor een effectieve dialoog over dieren ontbreekt het veelal aan reflexiviteit op de eigen positie en op de eigen kennis van dieren en dierhouderij. Het debat wordt meestal gevoerd over de veehouder in plaats van met de veehouder, waarbij wordt geredeneerd vanuit het perspectief van de mens, en niet

van het dier. Om het debat effectief te kunnen voeren moet iedereen, ook de overheid, zich bewust zijn van waar in het spectrum hij zich bevindt, en ook over zijn of haar relatie met dierhouderij. Het vakmanschap van de veehouder meenemen in het gesprek kan daarbij helpen.

De waan van de dag

Een structurele dialoog over hoe wij in Nederland vinden dat we met dieren om moeten gaan en wat wij zien als de rol van het dier wordt tevens bemoeilijkt door de waan van de dag. In de veehouderij lijken we van crisis naar crisis te gaan. Vaak wordt tijdens een crisis direct beleidsmatig ingrijpen gevraagd. Dan is er geen tijd om rustig na te denken en te reflecteren. Eenzijdige oplossingen voor het ene probleem leiden in sommige gevallen later tot ongewenste neveneffecten waardoor nieuwe problemen ontstaan. Als de tijd om te reflecteren er wel is, is de dringende noodzaak minder en sneeuwt de mogelijkheid voor dialoog en reflectie onder in de waan van de dag van andere (maatschappelijke) issues.

Bij gezelschapsdieren zien we daarnaast de emotionele component die de discussie over deze dieren sterk vertroebelt. Ook hier lopen de meningen over de rol en hoe we deze dieren houden sterk uiteen. Je krijgt geen echte oplossingen als je niet eerst tijd neemt met elkaar in het reine te komen over wat we vinden dat het probleem is.

Dat wordt de paradox van ethiek genoemd: Op het moment dat je ethiek nodig hebt ben je eigenlijk al te laat. Om te komen tot een gedragen toekomstperspectief moet zo snel mogelijk met elkaar besproken worden wat we waardevol vinden. Dat moet je niet doen als je al voor de zoveelste keer aan de tekentafel van een nieuwe stal zit, dat moet je doen voordat je aan de tekentafel zit. Op het moment dat je de ethiek als een separaat onderwerp ziet, dan ontspoord de discussie/dialoog. Maar als je de discussie voert over wat wij belangrijk vinden, zonder het te hebben over wat wij waardevol vinden, ontspoord het ook. Gedeelde waarden over het probleem en gezamenlijke doelen zijn nodig om te komen tot geaccepteerde werkwijzen en gedragen oplossingen.

Hoe kan de overheid hieraan bijdragen? De huidige stikstofcrisis leidt tot een tunnelvisie om het probleem maar zo snel mogelijk aan te pakken en op te lossen. Hiermee bestaat het de kans dat we het toekomstperspectief op kringlooplandbouw uit het oog verliezen. En dan hebben we het nog niet eens over het in het oog houden van de hierboven uitgewerkte veranderende maatschappelijke rol en de 'emancipatie' van de dieren die in de maatschappij plaatsvindt.

*"Zorg voor een gelijk speelveld:
alle inbreng en bijdragen van
alle stakeholders zijn
gelijkwaardig en niet één is
meer gelijkwaardig dan de
ander"*

- Ludo Hellebrekers -

De overheid heeft verschillende rollen: de rol van rechtmatige overheid (grenzen, wetten, regelgeving en normen vaststellen); de rol van presenterende overheid (regels tot uitvoering brengen); de rol van netwerkende overheid; en de rol van responsieve, participerende overheid (netwerksturing, initiatief van onderop, ruimte en ondersteuning bieden aan maatschappelijk initiatief). De overheid mag wel vaker de rol van responsieve, participerende overheid op zich nemen, om samen te werken aan het maatschappelijk debat en aan gedragen oplossingen. Ook als dat botst met de rol van rechtmatige overheid. De complexiteit van de diverse waarden en posities van belanghebbenden brengt met zich mee dat we zo'n participerende in plaats van relatief starre overheid nodig hebben.

*"De overheid mag veel meer de
rol van responsieve
participerende overheid op zich
nemen"*

- Lieke Hendrix -

Wat betekent de veranderende rol van het dier voor de dierwetenschappen en voor Wageningen University & Research?

Een veranderende maatschappij, veranderende eisen aan voedselproductie, een voedselsysteem in transitie: de behoefte aan een structurele maatschappelijke dialoog over hoe om te gaan met het dier in al zijn hoedanigheden is groot. De veranderende rol van het dier leidt ook tot een veranderende rol van de dierwetenschappen en van Wageningen University & Research.

Dierwetenschappen is gericht op het willen begrijpen van dieren en van hun functioneren. Naast het begrijpen van dieren *an sich* moet de dierwetenschapper zich ook verdiepen in de rol van het dier in een veranderende maatschappij: dit is een zoektocht naar een nieuw evenwicht en nieuwe paradigma's. Gegeven de internationale positie van WUR gaat het niet alleen om de rol van het dier in onze, Noordwest Europese cultuur, maar ook in andere culturen en economische situaties.

Wat zijn de vraagstukken die komende jaren spelen?

De maatschappelijke eisen stellen de dierwetenschappen voor een aantal opgaven, waartoe in ieder geval behoren:

- *One health and one welfare*: dierwetenschappers hebben een brede rol in de samenleving die niet alleen gevolgen heeft voor dieren, maar ook voor mens en milieu.
- Kringlooplandbouw: vraagt van dierwetenschappers omdenken naar 'van *planet* naar *plate*', gericht op voedselzekerheid en het optimaal gebruiken van grondstoffen.
- Inzicht in gezonde voeding voor mens en dier. Met een veranderende lading van de term gezondheid.
- Duiden van de (sociale) functie van dieren in diverse culturen.

Waar moeten we rekening mee te houden?

- De opgaven vragen een integrale benadering: vanwege de interactie tussen dier, dierhouderij, omgeving en natuur, zowel maatschappelijk als ecologisch. Dus de opgaven zijn geen randvoorwaarden, maar factoren die meespelen.
- Ontwikkelingen die bepalend zijn voor de aanpak van uitdagingen moeten in beeld gebracht en geduid worden.
- Daarbij is specifieke aandacht nodig voor (het valideren in) de internationale en interculturele context.
- Voldoende rust en ruimte creëren om doelen te formuleren en accepteren dat de gewenste transitie veelal tijd nodig heeft.
- De basis daarvoor is dat er eerst breed commitment is over het probleem waaraan gewerkt wordt.
- De mogelijkheid tot framing van onderzoeksopdrachten en daarmee de voorspelbaarheid van de uitkomst van onderzoek: de uitkomst van objectief onderzoek wordt bepaald aan het begin, met het stellen van de zuivere onderzoeksvraag.
- Dierwetenschappelijk onderzoek staat niet op zich; steeds geldt ook de vraag of en hoe het onderzoek moet bijdragen aan de maatschappelijke dialoog.
- Uitvoeren van dierexperimenten betekent denken langs de principes van de 3 V's: Vervangen, Verminderen, Verfijnen en van OMA (wat is de Onderzoeksvraag, welke Methode is optimaal voor beantwoorden van die vraag en hoe Analyseren we de resultaten). Steeds moet de vraag zijn, zijn dierexperimenten nodig en, zo ja, hoe kunnen we die op een zorgvuldige manier doen? Ook bij andere diensten van dieren is inzet van de 3 V's een belangrijke overweging.

Wat vraagt dit voor de rol van WUR?

- De 'werkelijkheid van de dierlijke productie' wordt steeds complexer. Het is belangrijk dat WUR zijn rol daarin pakt. Met haar programma's, met haar studenten, met haar medewerkers.
- Ongeacht of het onderzoek zich richt op voedselproductie, het houden van (gezelschaps)dieren, proefdieronderzoek of dieren in de natuur: steeds moet onderzoek zorgen voor gevalideerde meetbare objectieveerbare doelen op individueel niveau als basis voor onafhankelijk onderzoek en feitenkennis.
- De complexiteit van de uitdagingen maakt een integrale aanpak belangrijker dan ooit. Dit betekent voor de vragen die op de dierhouderij afkomen de noodzaak tot het uitvoeren van integrale (her)ontwerptrajecten.
- Hoewel het logisch klinkt is het cruciaal dat WUR de feiten goed op een rijtje zet. Maar alleen de feiten met betrekking tot het (biologisch) functioneren van het dier is niet meer voldoende. Het gaat om het totale beeld. Zowel voor de dierhouderij als voor de dialoog met de omgeving. Ontwerpen gaat niet alleen over biologie en techniek, maar ook over culturele inpassing.
- WUR moet zorgen het brede overzicht te houden, breed contacten te onderhouden met partners in de voedselketen, overheden, dierhouders, NGO's en, *last but not least*, de maatschappij.
- Met de kennis over de uitdagingen en de objectieve feiten zal WUR steeds moeten zorgen de *trusted partner* te zijn en waar nodig verbindingen te leggen die nodig zijn bij het aanpakken van de uitdagingen.
- Tot slot heeft WUR een verantwoordelijkheid om voor dierhouderij op basis van objectieve feiten zorg te dragen voor de maatschappelijke dialoog zoals hierna verder uitgewerkt.

Rol van kennisinstituten in de maatschappelijke dialoog

Dierwetenschappen in het algemeen en WUR in het bijzonder, hebben een belangrijke rol in het ontwikkelen, stimuleren en realiseren van een maatschappelijke dialoog. Dit moet leiden tot een beter begrip van de positie en functie van dieren in natuurlijke en houderijsystemen (de laatste inclusief gezelschapsdieren) voor en door de burger. Er liggen grote vraagstukken en kansen om aan de slag te gaan met de positie van dieren in onze maatschappij. Daarin moeten de kennisinstellingen blijven zorgen voor feitenkennis, waarbij het perspectief van waaruit de onderzoeksvraag gesteld wordt expliciet benoemd moet worden.

Redenerend vanuit het dier is de vraag: wat wil het dier? Daar is moeilijk antwoord op te geven. Het vraagt een gesprek met vertegenwoordiging van expertises in de volle breedte zoals filosofen, ethologen, ecologen, dierwetenschappers, sociologen, antropologen en politicologen. WUR kan en moet een rol spelen in het bij elkaar brengen van de kennis en voor het geven van feiten, van de grondslag waarop je het gesprek kan voeren. Een brede kennis is de basis. En naast die kennis zijn er ook vaardigheden vereist.

Samen met andere stakeholders moet WUR de dialoog opzoeken, faciliteren, organiseren, plus begrijpen hoe de dialoog werkt, zodat er geen escalatie plaatsvindt maar er sprake is van samenbindend onderhandelen. Het vraagt omdenken: samen werken aan de uitdagingen van vandaag en morgen. Zo een gesprek over waarden is een lange termijn traject, omdat het tijd vraagt alvorens er een basis is gevonden waarop men elkaar vindt.

Uiteindelijk moet dit leiden tot een bredere maatschappelijke acceptatie van en waardering voor dierhouderij en het omgaan met wilde fauna. Voor dierlijke productie moeten integrale doordachte bouwstenen ontwikkeld worden voor een gewaardeerde veehouderij van de toekomst.

Mensen van WUR zijn geëquipeerd en gecommitteerd voor deze rol. Populair gezegd: ze kunnen het en zijn er voor aangesteld. Dan rest ons om de kennis en vaardigheden daarvoor verder uit te bouwen en te delen. Met dit in het achterhoofd zien we de toekomst en de rol van WUR daarin met vertrouwen tegemoet.

Bijlage: Sprekers en leden van het forum

Sprekers

Martin Scholten,	Algemeen directeur Animal Sciences Group van WUR
Ruud Tijssens,	Directeur Corporate Governance Agrifirm
Jan Staman,	Voorzitter van de Raad voor Dierenaangelegenheden
Ludo Hellebrekers,	Directeur Wageningen Bio-veterinary Research van WUR
Lieke Hendrix,	Directeur van de Directie Dierlijke Agroketens en Dierenwelzijn van het Ministerie van LNV

Leden van het forum

Leo den Hartog,	Buitengewoon hoogleraar Duurzame Diervoeding in Productie Ketens, Departement Dierwetenschappen van Wageningen University
Marijke de Jong,	Programmamanager Beter Leven Keurmerk
Franck Meijboom,	Universitair hoofddocent Universiteit Utrecht en hoofd van het Centre for Sustainable Animal Stewardship (CenSAS)
Eric Hubers,	Voorzitter Vakgroep Pluimveehouderij LTO Nederland
Hugh Jansman,	Onderzoeker Wageningen Environmental Research van WUR
Ferry Leenstra,	Senior onderzoeker Wageningen Livestock Research van WUR

De forumdiscussie onder leiding van Geert Van der Peet (WLR)

To explore
the potential
of nature to
improve the
quality of life

Wageningen Livestock Research
Postbus 338
6700 AH Wageningen
T 0317 48 39 53
E info.livestockresearch@wur.nl
www.wur.nl/livestock-research

Wageningen Livestock Research ontwikkelt kennis voor een zorgvuldige en renderende veehouderij, vertaalt deze naar praktijkgerichte oplossingen en innovaties, en zorgt voor doorstroming van deze kennis. Onze wetenschappelijke kennis op het gebied van veehouderijsystemen en van voeding, genetica, welzijn en milieu-impact van landbouwhuisdieren integreren we, samen met onze klanten, tot veehouderijconcepten voor de 21e eeuw.

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen 9 gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research en Wageningen University hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 6.500 medewerkers en 10.000 studenten behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

